

KİTABXANAŞÜNASLIQ

Elçin ƏHMƏDOV

*Bakı Dövlət Universiteti,
kitabxanaşünaslıq kafedrasının müdiri,
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent*

MULTİKULTURALİZM ƏNƏNƏLƏRİ KİTABXANA-İNFORMASIYA İNFRASTRUKTURUNDA

Məqalədə multikulturalizm ideyalarının əhmiyyəti vurğulanır. Xüsusilə xarici ölkələrin iş təcrübəsinə əsaslanaraq Azərbaycan kitabxanalarında multikulturalizm biliklərinin mənimsənilməsi və təbliği problemi təhlil olunur.

Açar sözlər: etnik, multikultural, kitabxana, bilik, kitabxanaçı.

Müstəqil Azərbaycan Respublikası iqtisadi və siyasi suverenlik qazanıqdan sonra bir çox xalqların etnomədəni missiyalarının koordinasiyasına və təkamülünə dinamik şərait yaratdı. Müxtəlif mədəniyyətlərə, dini və milli mənsubiyyətlərə malik olan insan qruplarına sülh əmin-amanlıq və özünü idarəetmə şəraitində yaşamasını təmin etməsini bildirən "multikulturalizm" termini Avropada yaranıb.

Xarici ölkələrin kitabxana informasiya müəssisələrinin multikulturalizm ənənələrinin təbliğinə yönəlmiş iş təcrübəsində kitabxana əməkdaşlarının multikulturalizm biliklərinə yiyələnməsi xüsusi əhəmiyyət daşıyır.

Ümumiyyətlə, xarici ölkələrin iş təcrübəsində kitabxanaçılıq-informasiya fənlərinin öyrənilməsi çərçivəsində multikulturalizm tədrisinin təşkili önəmli yer tutur. Respublikamızda isə multikulturalizmin ən yüksək bəşəri dəyərləri və özünəməxsusluğu ondadır ki, etnik nümayəndələr bu dövlətin bərabər hüquqlu vətəndaşları kimi öz milli, dini, mədəni dəyərlərini həm azad sərəvət daşıyıcısı, həm istifadəçi, həm inkişaf etdirici, həm də konstitusiyaya ilə təsbit olunmuş siyasi-iqtisadi və sosial hüquq istehlakçılarıdır. Azərbaycanda siyasi hakimiyyətin üç tərkibində - qanunverici, icraedici və məhkəmə hakimiyyətinin hər birində azlıqda olan xalqların nümayəndələri iştirak edirlər. Azərbaycandakı milli-mədəni müxtəliflik və etnik dini dö-

zümülülük mühiti onu dünya miqyasında mədəniyyətlərarası dialoqun bənzərsiz məkanı etmişdir.

Kitabxanalarda multikultural xidmət sahəsində dünya kitabxanaları təcrübəsində aparılan analizlər onu göstərir ki, bu işin müvəffəqiyyətlə həyata keçirilməsi üçün bütün kitabxana personalı bu sahədə spesifik vərdislərə malik olmalıdır. Bu məqsədlə kitabxanaçılar üçün multikultural təhsilin təşkili bir tələbat kimi qarşıya çıxır. Bir çox dünya universitetlərinin tələbələrinə kitabxana və informasiya elmlərinin öyrədilməsi çərçivəsində bu tipli tədris kursları təşkil edilir.

Ən böyük marağı ABŞ-ın Roud-Aylend Universitetində təşkil edilmiş "Kitabxanada multikulturalizm" tədris kursları kəsb edir. Bu kurs "Kitabxana və informasiya elmləri" ixtisası çərçivəsində yaradılıb və məqsədi tələbələrə, hər kateqoriyadan olan tələbatçılara kitabxana işinin ən böyük aspektlərindən çıxış edərək xidmət etməyin nəzəri və təcrübi yollarının öyrədilməsidir.

Kursun tədris planının analizi aşağıdakı istiqamətləri nəzərə çatdırır:

- 1) Multikulturalizmin fəlsəfi aspektləri;
- 2) Məlumat ədəbiyyatı və kitabxana tədrisi, o cümlədən başqa kitabxana ilə işləmədə mədəni şok fenomeni (burada onun öhdəsindən necə gəlinməsi mütləq göstərilməlidir);
- 3) Multikultural materialların təsnifləşdirilməsi və kataloqlaşdırılması yollarının tapılması;
- 4) Kitabxana tədrisi və başqa kitabxana proqramlarında multikultural problemlərin əks etdirilməsi;
- 5) Kitabxana personalının düzgün yığılımı, tədrisi və işində son dərəcə inamlı olması;
- 6) Spesifik qruplara informasiya xidmətinin tarixi.

Multikulturalizm ənənələri kitabxana işinin bütün sahələri ilə üst-üstə düşür. ABŞ-da və başqa dövlətlərdə etnik müxtəlifliyin artması, xalqlar arasında müxtəlif ölkələri və xalqları təmsil edən əlaqələrin artması, kolleksiyaların zənginliyi, texniki xidmət, məlumat-bibliografya xidməti, kitabxana təhsili, kitabxana proqramlarının inkişafı, peşəkar kitabxana personalı problemi və kitabxana mühitinin başqa problemlərinə toxunmağa məcbur edir. Bu "kitabxanaşünaslıq" ixtisası üzrə təhsil alan tələbələr üçün çox vacib və faydalı bir kursdur.

Bu iş müəyyən bir kitabxana tipi üzərində diqqəti toplamağa və multikultural çərçivədə kütləvi, elmi və məktəb kitabxanasının çoxdan işlənmiş və bir çox sahələrdə faydalı olan iş təcrübəsini öyrənməyə imkan verir. Bu eləcə də başqa kitabxanaşünaslıq kursları üçün lazım olan informasiyanı daha da dolğunlaşdırır. O, müxtəlif qrup əhaliyə xidmətdə problem və məqsədi aydınlaşdırır və onun həlli yollarını da göstərir.

Qeyd edilir ki, kitabxanaçılar etnik qrup və qruplara xidmət edərkən təşkilatçılıq və planlaşdırma işlərini dərinlən bilməlidir. Bu istiqamətdə onlarda yeni vərdiş - "bacarıq" meydana çıxır.

- Bütövlükdə ümumi informasiyanı tapmaq (etnik) – onun tarixi, müxtəlif statistik məlumatlar, təşkilat və resurslar haqqında məlumat. Bu informasiyalar elə olmalıdırlar ki, oradan etnik qrup haqqında yetərli məlumat almaq olsun.

- Verilmiş qrup haqqında lokal informasiya tapmaq – onun yaşama tarixi, demoqrafik xüsusiyyətləri, onun informasiya tələbatını öyrənmək, əlaqədar təşkilat və resurslar haqqında material ortaya çıxarmaq və s.

- Bütün mövcud icmalları, çap məhsulları və digər informasiya resurslarından istifadə etməklə qrup haqqında informasiya tapmaq.

- Hər hansı qrupa bütövlükdə xidmət etmək üçün nəşrlərdən ibarət kolleksiya təşkil etmək və onu inkişaf etdirmək.

- Bütöv bir qrupa aid olan materialları təsnifləşdirmə və kataloqlaşdırma işində faydalı olmaq.

- Bu qrup üçün böyük olmayan, amma çox mobil bir ədəbiyyat kolleksiyasını təşkil etməyi bacarmaq.

- Qrup üçün daha çox əhəmiyyətli ola biləcək məlumat xidmətinin daha yeni üsullarını axtarıb tapmaq.

- Oxucu, mədəni və tədris tələbatlı qrupların tələbatını ödəmək üçün kitabxana proqramlarını inkişaf etdirmək və kitabxana menecmentini həyata keçirmək.

- Kitabxana xidmətinin birbaşa və dolayı yolla həyata keçirilməsi zamanı bütöv qrupa aid olanları toplayıb öyrətmə kurslarına daxil etmək.

- Peşəkar kitabxanaçı olmayan qrup üzvlərindən belə personal yığma planını işləmək.

Tədris kursları elə qurulmalıdır ki, kurs dövründə bir qrup tələbə eyni və oxşar texniki təlimatlandırma ilə digər etnik qruplara da xidmət etmiş olsun. Bu isə onlar üçün kitabxana siyasətində bir yenilikdir.

Kursun nəzəri hissəsi tələbələrin materialları sərbəst qaydada mənimsəməsi üzərində qurulmalıdır.

Bunun üçün kitabxana əməkdaşlarına multimədəni kitabxana xidməti çərçivəsində multimədəni təhsil, multietnik yanaşma və mədəni xidmətin əhəmiyyəti, kitabxana proqramlarının multimədəni aspektləri, tələbatçıların müasir kitabxanadan istifadəsi kimi problemləri açan peşəkar ədəbiyyat təqdim edilir. Kursun praktiki hissəsini isə konkret tapşırıq təşkil edir. Məsələn, yaşadıkları rayonda müəyyən etnik bir qrup təyin edilir və semestr ərzində tələbələr bu qrupu tədqiq edir. Bu informasiya kitabxanaçının

məruzəsi üçün lazım olan kiçik layihənin hazırlanmasında mühüm rol oynayır. Proyektə aşağıdakı məsələləri işıqlandırmaq vacibdir:

1) Tədqiq edilən qrup haqqında qısa icmal. ABŞ-da onun yaşama tarixi necədir? O harada yerləşir? Onun hazırda yaşadığı ərazidə tarixi necədir? Bu qrup haqqında hansı demoqrafik məlumatı tapmaq olar? (Yaşı, savad səviyyəsi, ölkədə qalma müddəti, ingilis və ya başqa dilləri bilmə səviyyəsi).

2) Bu qrupa hansı öyrədici və digər xarakteristikalar tətbiq etmək olar? Onun informasiya tələbatı hansı səviyyədə ola bilər? Bu qrupun yarandığı və hazırda yaşadığı ərazidə kitabxana xidmətinin tarixi necədir? Məlum qrupda region kitabxanasından istifadəyə təsir göstərə biləcək hansı kitabxana ənənələri mövcuddur?

Qrup haqqında etnik materialların təsnifləşdirilməsində və kataloqlaşdırılmasında isə aşağıdakı suallara cavab vermək lazımdır.

1) Verilmiş qrupla işdə ədəbiyyatda təsvir edilmiş istənilən kataloqlaşdırma qaydasından istifadə etmək olarmı?

2) Əgər siz ingilis dilindən başqa dillərdə, latın yox, başqa şriftlərdə ədəbiyyat komplektləşdirirsinizsə, hansı mümkün problemləri və onun həlli yollarını düşünürsünüz?

3) Kataloqlaşdırma işi ilə məşğul olarkən, siz hansı mədəni problemlə qarşılaşırsınız? Kataloqun dizaynı ilə, yoxsa onun istifadə qaydası ilə bağlı?

Tələbələr daha çox mövcud olan məlumat resursları haqda vərəq tərtib etməlidir. Burada verilmiş qrup haqda hansı əhəmiyyətli məlumat resurslarının olması və bütün kitabxanalara bu resurslardan hansıların tövsiyə edilməsi öz əksini tapmalıdır (material ingilis və başqa dillərdə ola bilər).

Proyektə ən çox yerli birliklərin sorğularına xüsusi əhəmiyyət verilir. Sorğunun aparılması prosesində aşağıdakı suallara diqqət vermək lazımdır:

1) Əgər siz tələbatları üzə çıxarmaq üçün sorğu aparsanız bunu necə edərdiniz?

2) Xidmət etdiyiniz ərazinin heç olmasa bir kitabxanaçısından intervyü formasında sorğu aparardınızımı?

3) Siz xidmət zamanı verilmiş qrupa aid heç olmasa, bir etnik təşkilata baş çəkirdinizmi? Bu cür gedişlər qrupu spesifik lokal məlumatların yerli demoqrafik məlumatların, yerli təşkilatlar və onların tələbatlarının öyrənilməsinə və axtarışına xidmət etmiş olar.

Miniprojektin təşkil edilməsindəki bu addımlardan sonra tələbə, nəhayət, projektin finalını təşkil edən növbəti materiala gəlib çatır: mini – projektin nəticələrinə əsaslanan qrupun icmalı, intervünün nəticələrinə əsaslanan və sorğu zamanı meydana çıxan lokal informasiya. Bunun üçün tələbələrin mini – proyektə istifadə etdikləri milli lokal resursların əks

olunduğu nəticələr, etnik və multimədəni materialların əks olunduğu kolleksiya və kataloqlardan istifadə etmələri vacibdir.

Məlumat xidməti və resurslarla iş çərçivəsində aşağıdakı suallar meydana çıxır:

1) Qrup üzvləri kitabxananın və ayrıca məlumat xidmətinin fəaliyyətinə necə reaksiya göstərir?

2) Sizin kitabxanalarınızda hansı məlumat resurslarından istifadə edilə bilər?

Kursda yerli biliklər üçün proqramın planlaşdırılması da mühüm yer tutur:

1) Siz hansı növ proqram seçərdiniz və nəyə görə? Öz qrupunuzda tətbiq etmək istədiyiniz bir neçə spesifik proqramın adını çəkin.

2) Siz bu qrupa xidmət edəcək kitabxananızın maketini necə qurardınız? Burada nəzərə almaq lazımdır: proqram hansı tipli olmalıdır, xidmət elə planlaşdırılıb və inkişaf etdirilməlidir ki, o davamlı olsun.

Qrup üçün yetərli məlumata malik olma vacibdir:

1) Siz qrupa xidmət üçün hər hansı bir tədris ədəbiyyatını oxumusunuzmu? Əgər oxumusunuzsa onun haqqında danışın.

2) Siz qrupun informasiya alma prosesinə kömək edən hər hansı spesifik proqramı təsvir edə bilərsinizmi?

3) Sizin əldə etdiyiniz informasiya sizin bu prosesə olan yanaşmanızı dəyişdimi?

Kitabxana personalının toplanmasında əsas vurğu mədəniyyət və dil müxtəlifliyi üzərində qurulur.

1) Siz xidmət etdiyiniz qrupun, təşkilatın demoqrafiyasını bildiyinizi nəzərə alaraq öz qrupunuzdan personal yığımı üçün üzvləri necə seçərdiniz? Onları sadəcə kitabları rəfə yığan köməkçi qismində, yoxsa kitabxana peşəkarlarına bərabər səviyyəli yarımpeşəkarlar qismində seçərdiniz?

2) Sizin zənninizcə, bu necə olmalıdır? Personalın hər yeni üzvünün öyrədilməsi, yoxsa, yerli, müxtəlif etnik mənsubiyyətə malik olan üzvlərin öyrədilməsi?

Əsas diqqəti çəkən kitabxanada multikulturalizmin tarixi, xüsusilə də ABŞ kimi dövldə onun fəlsəfi aspektləri, immiqrant və beynəlxalq tələbələrə kitabxana xidmətinin tarixi, məsələn, Kanadada multikulturalizmin tarixi və onun ABŞ-da və ya hər hansı bir inkişaf etmiş ölkə ilə müqayisəsidir. Kitabxanada mədəni konflikt məsələlərinə diqqət çəkilir. Bunun üçün müxtəlif mövzuların qoyulması üzrə tapşırıqlar verilir: mədəni konflikt nə deməkdir; etnikliyin müxtəlif aspektləri; qruplar necə və nə üçün toqquşurlar; kitabxanada mədəni konfliktlər müqayisəli kitabxanaşünaslığın nöqtəyi – nəzərində. Verilmiş qrupun informasiya tələbatını təyin etmək üçün xüsusi sual kitabçaları hazırlanır, hansı ki, bu kitabçada regionda

etniklik təyin edilir. Buradan isə istənilən rəqəmləri əldə etmək, yerli icmalarla əlaqə yaratmaq, nə danışmaq və nə soruşmaq mümkün olur.

Regionun tədris məkanında kitabxanada multikultural xidmətin metodikası innovativ istiqamətdə inkişaf edir. Bu məsələ 2004-cü ildə "Multikultural kitabxana xidməti" adlanan, 16 akademik saatı əhatə edən tematik tədris planında işlənilib hazırlanmışdır. Bu tədris kursu incəsənət, mədəniyyət və turizm işçiləri hazırlayan Akademiyada (APRIKT, Moskva) kitabxanaşünaslıq kafedrasında tədris edilir. Müasir kitabxanaşünaslıqda multikulturalizmin nəzəri və sosial aspektlərini, multikultural situasiyalarda kitabxanaların fəaliyyətinin dünya təcrübəsini öyrənir. Tədris kursu dünya məkanında multikultural təcrübə ilə ümumiləşmiş ədəbiyyat siyahısı ilə işləyir (elektron nəşrlər daxil olmaqla). Bu kursun birinci tədrisi onu göstərir ki, multikultural problemlər Rusiya kitabxanalarını daha çox maraqlandırır.

Ən vacib aspektlərdən biri də kitabxanada multikultural xidmətin göstərilməsində ixtisaslaşmış personalın mövcudluğudur. Hansı ki, bu personal kroskultural məkanda xidmət etməyə qadir olsun. Bu vərdişlərə təkcə ali məktəb tələbələri deyil, kitabxana personalı da əlavə təhsil çərçivəsində yiyələnəlməlidir. Bunun üçün əlavə dərs vəsaitləri və dərsliklər işlənilib hazırlanmalıdır. Bu vəsaitlər "çoxmillətli əhaliyə kitabxana xidməti istiqamətində, kitabxanaları bu sahədə qəbul edilmiş sistemə yönəltməlidir. Çoxmillətli ölkə olan Rusiyada kitabxanaların bu cür xidməti rusiyalıların tolerantlıq və vətənpərvərlik ruhunda tərbiyəsinə yaxından kömək edir. Təlimatlar "Etnik mədəniyyətin müxtəlifliyi və onun Rusiyada kitabxana xidməti spesifikasiyasına təsiri adlı ümumrusiya tədqiqat materiallarına əsaslanmalıdır. Təlimat çoxsaylı nəşrlərin, kitabxana işinin mədəni siyasəti hüquqi sənədlərin və digər mənbələrin analizi nəticəsində hazırlanmalıdır. Metodiki tövsiyyəni mövzu üzrə təklif edilən keyfiyyətli ədəbiyyat siyahısı tamamlayır.

Təqdim edilən materiallar təyin edilmiş ərazidə bütün kitabxana xidmətini əhatə edən məsələlərin konseptual həllini görməyə imkan verir. Bunlara aşağıdakıları misal göstərmək olar:

1) Oxucu mədəniyyətinin formalaşdırılması yolu ilə millətlərarası münasibətlərin sabit saxlanması;

2) Etnik qruplar və millətlərarası münasibətlər kitabxana xidmətinin başlıca məqsədi kimi;

3) Etnik regionlarda əhəlinin mədəni tələbatını ödəmək məqsədilə sosial-mədəni və kitabxana siyasətinin hüquqi və proqram təminatı;

4) Fəaliyyətin innovativliyi.

Bir çox məqalələrin yüksək elmi səviyyədə işlənilib hazırlanmasına, özündə maraqlı müşahidələri, nəticələri, ümumləşdirmələri əks etdirir. Buna baxmayaraq, bir neçə materialın eklektikliyini də qeyd etmək lazımdır.

Etnik mədəniyyətin inkişafında problemlərin nəzəri əsasları, etnik öz-fəaliyyət, etnokultur və regional identiklik və s.

Məlumdur ki, son vaxtlar Azərbaycanda qlobal dəyişikliklər gedir. Qısa tarixi zaman kəsiyində bizim dünya görüşümüz, dünyanı dərk etmənin mənəvi praktik təcrübəsi kardinal şəkildə dəyişdi. İnsanların sosial davranışında yeni konseptual prinsiplər meydana gəldi. Bunlar dünyada gedən qloballaşma prosesləri ilə şərtlənirdi. Bunlardan ən vacib şərt tolerantlıq şəraitində müasir mədəniyyətin əsaslarını bütöv şəkildə qoruyub saxlayan qlobal sistemin funksiyalaşdırılmasıdır. Bizim mədəni qaynaqlarımız, milli özünədərkimiz dövlətin inkişafında da öz əksini tapır. Bütün xalqlarının milli mədəniyyətinin qorunub saxlanması – dövlətin xüsusi məsuliyyət sahəsidir. Mədəni siyasətin əsasında vətəndaş cəmiyyətinin dəyərləri durur. Onun ən vacib prinsipləri dil, mədəniyyət və etnik müxtəliflik şəraitində bərabər hüquq və azadlıqdır. Bütövlüyün saxlanması və çoxmillətli dövlətin möhkəmləndirilməsi mədəniyyət, informasiya və təhsil müəssisələrinin fəaliyyətindən əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır. Regionların etnomədəni müxtəlifliyinə, bütün etnik mədəniyyətlərin inkişafında və qorunmasında bütün subyektlərinin bərabər hüquqa malik olması, bu proseslərə real kömək edən mexanizmlərin yaradılmasına ehtiyac yaradır. Azərbaycan milli kitabxanaşünaslığının strukturunda milli mədəniyyət müxtəlifliyi şəraitində kitabxana işinin inkişafına yönəlmiş polietnik xidmətlə əhatə olunan dövlət və bələdiyyə kitabxanaları milli – mədəni və kitabxana ictimaiyyətinin diqqət mərkəzindədir və ixtisas nəşrlərində işıqlandırılır, kitabxana forumlarında müzakirə edilir.

Azərbaycanda multikulturalizm ənənələrinin formalaşması mədəni siyasətin prioritet istiqamətidir. Respublika kitabxanalarında multikulturalizm ənənələrinin təbliği ilk növbədə kitabxana əməkdaşlarının multikultural biliklərlə zənginləşdirilməsindən çox asılıdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Xələfov A.A. *Kitabxana və cəmiyyət: Monoqrafiya* – Bakı: Azərnaşr, 2011, 348 s.
2. Xələfov A.A. *İnformasiya cəmiyyəti və kitabxana işi // Elmi əsərlər: Bakı Universiteti xəbərləri: humanitar elmlər seriyası.* – Bakı, 2004, №2, s.316-326.
3. Cəbrayilov A. *Multikulturalizm dövlət siyasətində prioritetdir // "Respublika" qəzeti, 7 may 2015.*
4. *Мультикультурализм в библиотеках (о программе учебного курса). Вестник ВАЕ, №2, 2007, с.35-39.*

Elchin Ahmadov

Tradition of multiculturalism in library-information infrastructure

Summary

The article emphasized the significance of the idea of multiculturalism. Especially based on the experience of foreign countries analyzed the development and promotion of awareness of the problem of multiculturalism in the Azerbaijan libraries.

Keywords: ethnic, multicultural, library, knowledge, librarian.

Эльчин Ахмедов

Мультикультурные традиции в библиотечно-информационном инфраструктуре

Резюме

В статье рассматривается важность мультикультурных идей. Особенно анализируется зарубежный опыт, освоение и применение мультикультурных знания в библиотеках Азербайджана.

Ключевые слова: этнический, мультикультурное, библиотека, знание, библиотекарь.